

شرایط اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری (کپی‌رایت)

دکتر باقر انصاری*

چکیده

شرایط اثر قابل حمایت یکی از مسائل مطرح در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری است. در قوانین بسیاری از کشورها از جمله ایران، آثاری به‌نحو تمثیل شمرده شده و مستحق برخورداری از حمایت‌های قانونی اعلام گردیده است؛ اما درخصوص شرایط قابل حمایت شدن آنها حکم مشخصی ذکر نشده است؛ این درحالی است که شرایط برخورداری آثار ادبی و هنری از حمایت‌های قانونی، نقش زیادی در قبض و بسط قلمرو مالکیت‌های ادبی و هنری در هر کشور دارد. به‌همین دلیل، نظریه‌پردازان و مفسران حقوق مالکیت‌های ادبی و هنری قواعدی را از منابع و مبانی فلسفی حقوق مذکور استنباط کرده و برای شناسایی آثار قابل حمایت از آثار غیرقابل حمایت به‌کار برده‌اند.

هدف مقاله حاضر آن است که با روش عمدتاً توصیفی و با نگاه تطبیقی، قواعد مذکور را با توجه به خاستگاه فکری آنها شناسایی کرده و

---

* عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

با توجه به آثارشان مورد مطالعه قرار دهد. بر این اساس، اصالت اثر، بیان اثر در صورت مادی و ثبت به عنوان شرایط اثر قابل حمایت مطالعه و بررسی شده است.

واژگان کلیدی: مالکیت‌های فکری، کپی‌رایت، اثر، اصالت، ابتکار، ایده، بیان، ثبت.

مقدمه

یکی از پرسش‌های مطرح در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری آن است که چه موضوعات یا آثاری به‌عنوان اثر ادبی یا هنری قابل حمایت هستند. در پاسخ به این پرسش، منابع حقوقی ملی و بین‌المللی (اعم از قوانین، رویه‌های قضایی و کنوانسیون‌های بین‌المللی) آثاری را به‌نحو تمثیل برشمرده و مستحق برخورداری از حمایت‌های قانونی دانسته‌اند. برای مثال ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ در ۱۲ بند، آثار مورد حمایت قانون مذکور را برشمرده است.^۱ اما

۱. ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان می‌گوید:

«اثرهای مورد حمایت این قانون به شرح زیر است:

- (۱) کتاب و رساله و جزوه و نمایش‌نامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری.
- (۲) شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به‌هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- (۳) اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- (۴) اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- (۵) نقاشی و هرگونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به‌صورت ساده یا ترکیبی بوجود آمده باشد.
- (۶) هرگونه پیکره (مجسمه).
- (۷) اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان.
- (۸) اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد.
- (۹) اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم.
- (۱۰) اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنر ملی پدید آمده باشد.
- (۱۱) اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد.
- (۱۲) هرگونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.

نکته مهم درخصوص هریک از آثار مذکور و نیز سایر آثار ادبی و هنری آن است که تحت چه شرایطی مورد حمایت قرار می‌گیرند؟ به دیگر سخن، اثر ادبی و هنری باید واجد چه ویژگی‌ها و شرایطی باشد تا مورد حمایت قرار گیرد؟ اهمیت این پرسش به‌ویژه از این لحاظ است که شرایط پیش‌بینی شده در کشورهای مختلف برای برخورداری آثار ادبی و هنری از حمایت‌های قانونی، نقش زیادی در قبض و بسط قلمرو مالکیت‌های ادبی و هنری در هر کشور دارد. همچنین است نقش شرایطی که در کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به مالکیت‌های ادبی و هنری در مورد آثار و موضوعات مشمول آن کنوانسیون گنجانده می‌شود.

هدف مقاله حاضر آن است که شرایط آثار قابل حمایت را در نظام‌های ملی و بین‌المللی مالکیت‌های ادبی و هنری، شناسایی کرده و مورد مطالعه قرار دهد.

بدین منظور، با توجه به اینکه شرایط موجود در نظام‌های ملی، از مبانی حمایت از کپی‌رایت متأثر شده است، نخست مبانی حمایت از کپی‌رایت و نتایج ناشی از این مبانی، سپس، شرایط آثار قابل حمایت در نظام‌های ملی کپی‌رایت مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

بخش نخست - مبانی شرایط اثر قابل حمایت در نظام‌های ملی کپی‌رایت

بند اول - مبانی حمایت از کپی‌رایت و تأثیر آن بر شرایط آثار قابل حمایت
 مبانی فلسفی حمایت از مالکیت به‌طور کلی و مالکیت‌های فکری به-
 طور خاص بر شرایط آثار قابل حمایت تأثیر مستقیم داشته است. پاسخ به
 مسائلی همچون: منشأ مالکیت خصوصی و میزان حرمت آن، اشیاء و
 چیزهای قابل تملک و غیرقابل تملک و استثنا یا قاعده بودن مالکیت‌های
 فکری نقش زیادی در تعیین آثار ادبی و هنری قابل تملک داشته و دارد.
 در مجموع، سه دیدگاه مهم درخصوص مبنا و ضرورت حمایت از
 مالکیت‌های فکری وجود دارد که یکی به دیدگاه شخصیت - مالکیت،
 دومی به دیدگاه کار - مالکیت و سومی به دیدگاه حمایت از گنجینه دانش
 عمومی و انتشار دانش موسوم است. گرایش‌های موجود میان حقوقدانان و
 قوانین کشورهای مختلف جهان عمدتاً از این سه دیدگاه تأثیر پذیرفته
 است.

الف - شخصیت - مالکیت

برخی از اندیشمندان معتقدند که حمایت از مالکیت به‌طور کلی و به
 تبع آن، حمایت از مالکیت‌های فکری ریشه در حمایت از شخصیت انسان
 دارد. انسان با تولید آثار فکری، در واقع، مکنونات و مشخصه‌های
 شخصیتی خود را آشکار می‌سازد و آنچه از فکر او صادر می‌شود ماهیتی

مستقل از شخصیتش ندارد.^۲ خاستگاه این دیدگاه در آثار کانت و هگل است.^۳ بر این اساس، آثاری که از تجلیات شخصیت نباشند و از خود انسان نشأت نگرفته باشند قابل حمایت نیستند؛ تنها آثار اصیل قابل حمایت هستند و برای برخوردار شدن از حمایت، رعایت تشریفات خاصی لازم نیست. همچنین، حمایت از آثاری که ادعا می‌شود توسط اشخاص حقوقی یا ماشین و غیر انسان تولید شده است با مشکل مواجه است. علاوه بر این، ارتباط بین مالکیت‌های فکری و شخصیت پدیدآورنده آنها مانع از آن است که او به‌آسانی بتواند به نقل و انتقال آن مالکیت‌ها بپردازد. سرانجام آنکه، این دیدگاه سبب می‌شود حمایت از مالکیت‌های فکری به دلیل ارتباط با شخصیت انسان‌ها، صبغه حقوق بشری پیدا کند و در نتیجه، از نظام حقوق بشر متأثر شده و بر آن نظام تأثیر گذارد.

کشورهایی نظیر فرانسه، آلمان، بلژیک و سوییس که از سنت حقوق نوشته پیروی می‌کنند، حقوق مؤلفان را به‌عنوان حقوق طبیعی بشر و یا بخشی از حق افراد نسبت به شخصیت‌شان محسوب می‌کنند. در این سنت حقوقی، اهمیت حقوق معنوی بیش از حقوق مادی است. حقوق معنوی بدان گونه که در ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن منعکس شده است، عمدتاً عبارتست از حق انتشار اثر، حق مؤلف نسبت به نامیده شدن

2. Justin Hughes, *The Philosophy of Intellectual Property*, Geo. LJ., Vol. 77, 1988, p.337.

3. Ricardo J. Colmener G.; *Intellectual Property as Human Right Harmonized Conception?*, *JuriPolis*, No. 1, S/A, México, p. 42. At: <http://www.cndh.org.mx/cenadeh/bibliot/hemero2.asp?offset=3630>.

به‌عنوان مؤلف یک اثر و نیز حق اعتراض به استفاده‌هایی از اثر که به شهرت و اعتبار مؤلف یا اثر او صدمه و لطمه می‌زند. در نظام‌های حقوق نوشته، غالباً حقوق معنوی بخشی از شخصیت مؤلف محسوب شده و غیرقابل انتقال و حتی غیرقابل اسقاط و اعراض نیز می‌باشد. در این نظام‌ها، تنها آثاری که اصیل هستند یعنی انعکاسی از شخصیت مؤلف - که یک شخص حقیقی است - به‌شمار می‌روند مستحق برخورداری از حمایت حقوق مؤلفان هستند و آثاری که فاقد اصالت هستند لکن تا اندازه‌ای محدود شایستگی حمایت دارند، تحت نظام «حقوق مشابه»^۴ مورد حمایت قرار می‌گیرند که اشخاص حقوقی هم می‌توانند دارنده این حقوق باشند.

ب- نظریه کار- مالکیت

از نظر جان لاک، عالم طبیعت موهبتی الهی در حق بشر است و در مالکیت فرد خاصی قرار ندارد. آنچه در جهان وجود دارد به همه بشر تعلق دارد؛ اما بشر می‌تواند با کار خود بخشی از مباحات جهان را تملک کند. منشأ مالکیت کاری است که شخص صورت می‌دهد تا از اموال مباح و بدون مالک خاص که در تملک مشترک بشر قرار دارد حاصلی ببرد. انسان به جسم و نیروی ید خود حق مالکانه معنوی دارد و به تبع این مالکیت، مالک تمام اموالی است که در نتیجه استفاده از نیروی کارش حاصل می‌شود. نیروی کار انسان با اموال مباح، ممزوج شده و آنچه از این

4. Neighbouring Rights(EN); Droits Voisins(FR).

طریق تولید شود به ملکیت مالک نیروی کار در می آید. کار منشأ است و حاصل آن هر چه باشد به شخصی که کار را انجام داده است تعلق می یابد. علاوه بر این، ایجاد مالکیت اصیل و اولیه تنها در مورد مباحات میسر است؛ یعنی در مورد اموالی مسموع است که قبلاً شخص دیگری در مورد آنها ادعای حقوق مالکانه نداشته باشد.^۵

از نظریه لاک تفسیرهای مختلفی شده است: برخی نظریه وی را با یک نگاه ابزارگرایانه توجیه می کنند که درصدد است مالکیت را پاداش کار قرار دهد و در نتیجه، با حمایت از مالکیت به افزایش کار منجر شود.^۶ برخی دیگر نیز معتقدند از نظر لاک، چون انسان به مدد نیروی خود در چیزهای عالم دست می برد و به ارزش آنها می افزاید پس باید مالک آن ارزش افزوده باشد.^۷

اعمال نظر لاک در مورد مالکیت های فکری با این نتیجه همراه است که مالکیت زمانی ایجاد می شود که انسان با نیروی کار و زحمت خود چیزی به اموال موجود اضافه کند و به دیگر سخن نیروی کارش را با یک مال از پیش موجود ممزوج کند؛ برای مثال یک مجسمه ساز با نیروی کار خود سنگی را به مجسمه تبدیل کند. اما در مورد چیزهای انتزاعی و غیرعینی، همانند خلق یک رمان یا ارائه یک ایده، یا ساخته و پرداخته کردن

5. Kenneth Himma, *Justifying Intellectual Property Protection: Why the Interests of Content-Creators Usually Wins over Everyone Else's*, P.2, Berkeley Center for Law and Technology, 2005, Paper 13, p. 2. At: <http://repositories.cdlib.org/bclt/lts/13>.

6. Justin Hughes و *op.cit.*, p. 301.

7. *Ibid.*, p. 305.

مفاهیم، چیز از پیش موجودی وجود ندارد تا انسان نیروی کار خود را با آن ممزوج کند و محصولی را تولید کند.^۸ آنچه خلق می‌شود مستقل از وجود یک شیء خارجی و عینی است. با وجود این، برخی در تفسیر نظر لاک معتقدند آنچه از نظر لاک منشأ مالکیت محسوب می‌شود صرف استفاده از نیروی کار است، اعم از اینکه این نیروی کار جسمی باشد یا فکری، و نتیجه آن یک چیز عینی باشد یا یک چیز ذهنی و انتزاعی.^۹

بنا بر نظر فوق، مالکیت‌های فکری استثناً بر مالکیت‌های عمومی محسوب می‌شوند؛ تنها آثار اصیل قابل حمایت هستند؛ ایده‌هایی که حاصل کار و زحمت هستند قابل حمایت هستند؛ برای برخوردار شدن از حمایت حقوق مؤلفان، رعایت تشریفات خاصی لازم نیست و در نتیجه ایجاد ارتباط بین حق مالکیت‌های فکری و حق مالکیت، حق مذکور می‌تواند صبغه حقوق بشری پیدا کند و شأن حق مالکیت در نظام حقوق بشر را داشته باشد.

ج- حمایت از افزایش گنجینه دانش عمومی و انتشار دانش

در برخی کشورها همانند ایالات متحده آمریکا، ترویج پیشرفت علم و هنرهای سودمند، مهم‌ترین مبنا و هدف کپی‌رایت شناخته شده است. دیوان عالی آمریکا نیز در آرای متعدد خود در مورد اهداف کپی‌رایت اعلام کرده است: «نباید فراموش کرد که طراحان قانون اساسی آمریکا کپی‌رایت را به‌عنوان موتور (محرکه) آزادی بیان مدنظر قرار داده‌اند. به بیان‌های

8. Kenneth Himma, *op.cit.*, pp. 3-4.

9. *Ibid.*, p. 5.

سودمند یک حق قابل داد و ستد در بازار سرمایه - موسوم به کپی‌رایت - اعطا کرده‌اند تا برای مؤلفان، انگیزه‌های اقتصادی نسبت به خلق و اشاعه ایده‌ها فراهم شود».

بر این اساس، هدف اصلی مالکیت‌های فکری نه حمایت از شخصیت مؤلفان است و نه پاداش دادن به کار آنها؛ بلکه، مبنای اصلی کپی‌رایت کمک به اشاعه دانش است. فلسفه اقتصادی‌ای که کپی‌رایت به آن متکی است تشویق تلاش‌ها و کوشش‌های فردی با اعطای منافع محسوس در قبال آن کوشش‌ها است، چراکه این شیوه، بهترین راه برای توسعه رفاه عمومی با استفاده از استعدادهای مؤلفان و مخترعان است. بدون تردید، روزهای طاقت‌فرسا و با ارزشی که صرف چنین فعالیت‌های مبتکرانه‌ای شده است استحقاق پاداشی معادل با آن فعالیت‌ها و خدمات ارائه شده را دارد.^{۱۰} اما، امتیازات انحصاری‌ای که حقوق مالکیت‌های فکری به مؤلفان و مخترعان اعطا می‌کند و به‌موجب این امتیازات اینان می‌توانند در مورد نحوه انتشار(زبان انتشار، قلمرو انتشار، شکل انتشار چاپی یا صوتی یا صوتی - تصویری، مخاطب انتشار و غیره) تصمیماتی مطابق با منافع خود اتخاذ کنند، نه نامحدود است و نه هدف اصلی آنها تأمین منافع شخصی مؤلفان و مخترعان می‌باشد؛ بلکه، این امتیازات، جنبه استثنایی داشته، محدود بوده و وسیله‌ای هستند که به کمک آنها یک هدف عمومی بسیار مهم، یعنی افزایش گنجینه دانش عمومی به‌دست می‌آید.

10. *The Digital Dilemma: Intellectual Property in the Information Age*, Committee on Intellectual Property Rights and The Emerging Information Infrastructure, Washington National Academy Press, 2002, p. 97.

بنابراین، قوانین مربوط به مالکیت‌های فکری باید از آثار اصیل و ابتکاری حمایت کنند؛ زیرا این آثار در حکم بذر و ماده گنجینه دانش جامعه هستند. حقوقی نیز که برای حمایت از مالکیت‌های فکری اعطا می‌شوند باید جهت کمک به اشخاصی تنظیم و طراحی شوند که به افزایش گنجینه دانش عمومی کمک می‌کنند.^{۱۱}

بر مبنای این نظر، برخی از کشورها همانند ایالات متحده امریکا حدود ۱۰۰ سال از پیوستن به کنوانسیون برن خودداری کردند و زمانی نیز که این کنوانسیون را مورد پذیرش قرار دادند از پذیرش حقوق معنوی (ماده ۶ مکرر) امتناع نمودند، زیرا این ماده را مانع پیشرفت دانش و افزایش گنجینه معلومات عمومی می‌دانند.

علاوه بر ایالات متحده، کشورهایی که از سنت حقوقی آنگلو-امریکن پیروی می‌کنند از این مبنای نظری حمایت می‌نمایند. تمرکز اصلی نظام‌های «کپی‌رایت» این کشورها ترویج ایجاد و خلق آثار جدید، با تکیه بر حمایت از حقوق اقتصادی مؤلفان می‌باشد. مبنای این حمایت آن است که اعطای حمایت اقتصادی به آثار ادبی و هنری، خلق و ایجاد آثار بیشتر را تشویق کرده و به پیشرفت علم منجر می‌شود. در این نظام حقوقی، آثار اصیل مورد حمایت هستند؛ رعایت برخی تشریفات برای برخورداری از حمایت‌های حقوق مؤلفان ضروری است؛ ایده‌ها مورد حمایت نیستند؛ اشخاص حقوقی نیز می‌توانند همانند اشخاص حقیقی دارنده کپی‌رایت

11. Bruce A. Lehman, *Intellectual Property and National Information Infrastructure: The Report of the Working Group on Intellectual Property Rights*, United States, 1995, p. 22.

باشند و حمایت از مالکیت‌های فکری ارتباط محکمی با نظام حقوق بشر پیدا نمی‌کند.

بند دوم- نتایج حاصل از چندگانگی مبنای کپی‌رایت در نظام‌های ملی و بین‌المللی کپی‌رایت

گفته شد که در برخی کشورها از جمله کشورهای تابع سنت حقوق نوشته، بر مبنای نظریه شخصیت - مالکیت بر شخصیت مؤلف تأکید می‌شود؛ در برخی دیگر از کشورها از جمله کشورهای کامن‌لا بر مبنای نظریه کار - مالکیت از کارهای اصیل و در برخی دیگر بر مبنای منافع عمومی از مالکیت‌های فکری حمایت می‌شود. در نظام‌های اخیر، گفته می‌شود که نفس اثر، واجد ارزش و قابل حمایت است و قانونگذار نیز باید توجه خود را به حق‌هایی معطوف کند که باید به اثر اعطا شود نه به مؤلف، چراکه اعطای حق به مؤلف با محدود ساختن گردش و توزیع آزاد یک اثر به منافع عمومی لطمه می‌زند. به همین دلیل، در نظام حقوق نوشته اصطلاح «حقوق مؤلف» استعمال می‌شود که ارتباط آن را با شخصیت پدیدآورنده نشان می‌دهد و در نظام کامن‌لا اصطلاح «مالکیت ادبی و هنری» و یا در بیشتر موارد اصطلاح «کپی‌رایت» به کار می‌رود که ارتباط آن را با اثر نشان می‌دهد.^{۱۲}

علاوه بر این، در حقوق کشورهای همانند فرانسه که در زمره کشورهای حقوق نوشته است این نظر غالب است که صرف خلق یک اثر

12. Andre Franc, On, *Le Protection d'auteur Au-dela des Frontieres : Une Comparaison des Conceptions Civilst et Common Law*, Revue International de Droit d'auteur, No. 149, 1991, pp. 3-4.

ادبی و هنری، حقوقی را به مؤلفش اعطا می‌کند، بدون آنکه نیازی به رعایت برخی تشریفات باشد. این حقوق که به نفع مؤلف ایجاد می‌شوند و از تجلیات حقوق طبیعی به‌شمار می‌روند، تنها به اشخاص حقیقی و خلق‌های اصیل اعطا می‌شوند و نه به هر اثری. به هر مؤلفی نیز دوگونه حقوق اعطا می‌شود: حقوق مادی و حقوق معنوی. حقوق معنوی از شخصیت مؤلف حمایت می‌کند و حقوق مادی از منافع مادی ناشی از اثر.^{۱۳}

در عرصه بین‌المللی، کنوانسیون برن بیشترین تأثیر را از نظام حقوق-نوشته پذیرفته است.

بر عکس، در کشورهای نظام کامن‌لا همانند امریکا، از آثاری حمایت می‌شود که منتشر یا تثبیت شده باشند. مؤلف باید برخی تشریفات همانند ابداع کپی‌رایت (اثر)، ثبت کپی‌رایت و هشدار کپی‌رایت بر روی اثر (C) را رعایت کند. در این کشورها بر حقوق مادی بیش از حقوق معنوی تأکید می‌شود و اشخاص حقوقی نیز می‌توانند واجد این حقوق باشند. در سطح بین‌المللی، کنوانسیون جهانی کپی‌رایت از نظام کامن‌لا تأثیر پذیرفته است.

بند سوم- تلاش برای سازش نظام‌های حمایت از حقوق مالکیت‌های فکری کنوانسیون‌های بین‌المللی توانسته‌اند کشورهای حقوق نوشته و کامن‌لا را در زمینه شرایط حمایت از مالکیت‌های فکری به یکدیگر نزدیک سازند.

13. *Ibid.*, p. 10.

کشورهای کامن‌لا با عضویت در کنوانسیون برن، رعایت تشریفات را برای کسب حمایت کپی‌رایت حذف یا بسیار محدود کرده‌اند؛ برای مثال، انگلستان، کانادا و ایالات متحده آمریکا در زمره کشورهایی هستند که پس از عضویت در کنوانسیون برن رعایت تشریفات را از شرایط آثار قابل حمایت حذف کرده و یا به آن جنبه اختیاری داده‌اند (شرط اختیاری). همچنین کنوانسیون مذکور، سبب رسوخ برخی از حقوق معنوی در نظام کامن‌لا شده است؛ برای مثال، قانون کپی‌رایت ۱۹۸۸ انگلستان در فصل چهارم خود به این موضوع پرداخته و در کانادا نیز قانون ۱۹۸۹، مواد ۲-۱۴ به بعد و ۱-۲۸ به بعد را به این امر اختصاص داده است. با وجود این، آمریکا به‌هنگام ملحق شدن به کنوانسیون برن اعلام کرد که نیازی به پذیرش مواد راجع به حقوق معنوی آن کنوانسیون ندارد، زیرا با تکنیک‌های دیگری نظیر «حقوق شخصی»،^{۱۴} «هتک حرمت»^{۱۵} و «حقوق مصرف‌کنندگان»^{۱۶} از این حقوق حمایت می‌کند؛ اما در ۲۷ اکتبر ۱۹۹۰ به‌هنگام تصویب قانون «حقوق هنرمندان تصویری»^{۱۷} از ایده حقوق معنوی کمک گرفت.^{۱۸}

به‌همین ترتیب، بینش اقتصادی نظام کامن‌لا در کشورهای حقوق نوشته رسوخ کرده است. شناسایی «حقوق مشابه حقوق مؤلف» در فرانسه و سایر کشورهای حقوق نوشته نمونه بارزی از نفوذ ایده‌های کامن‌لایی در

14. Personal Rights.

15. Defamation.

16. Consumer's Protection Law.

17. Visual Artist's Act.

18. Andre Franc, On, *op.cit.*, pp. 20-22.

نظام حقوق نوشته است. حقوق فرانسه که تنها پدیدآورندگان حقیقی آثار اصیل را مورد حمایت قرار می‌داد (اشخاص حقیقی)، تولیدکنندگان فونوگرام‌ها و رادیوگرام‌ها و ویدئوگرام‌ها را که فاقد شرایط سنتی لازم برای برخورداری از حمایت حقوق مؤلف بودند تحت عنوان «حقوق مشابه» مورد حمایت قرار داد.^{۱۹}

بخش دوم - شرایط آثار قابل حمایت در نظام‌های ملی کپی‌رایت

همان‌طور که در صفحات قبل اشاره شد، پیش از کنوانسیون‌های بین‌المللی و سایر اقداماتی که در جهت ایجاد وحدت بین نظام‌های حقوق نوشته و کامن‌لا در زمینه حقوق مالکیت‌های فکری صورت گرفت، نظام حقوق نوشته، با هدف حمایت از شخصیت پدیدآورنده و نظام کامن‌لا با هدف حمایت از افزایش گنجینه دانش عمومی جامعه شرایط آثار قابل حمایت را تعریف می‌کردند. به‌همین دلیل در نظام حقوق نوشته، حمایت از آثار پدیدآورندگان تابع تشریفات خاصی نبود، در حالی که در نظام کامن‌لا اصل بر رعایت تشریفات بود. لیکن، اکنون این وضعیت متحول شده است و در نتیجه این تحول، شرایط آثار قابل حمایت و در نتیجه تعداد و تنوع آثار قابل حمایت تغییر یافته است.

به‌طور کلی، اکنون دو دسته شرایط در سطح جهانی برای آثار قابل حمایت مشاهده می‌شود. شرایط اجباری که در همه کشورها به چشم می‌خورد و شرایط اختیاری که غالباً در کشورهای کامن‌لا مشاهده می‌شود.

19. *Ibid.*, p.26.

این شرایط که ذیلاً به معرفی و تشریح آنها می‌پردازیم در کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز کم و بیش منعکس شده‌اند.^{۲۰}

بند اول - شرایط اجباری

شرایط اجباری آثار قابل حمایت به وسیله کپی‌رایت عبارتند از:

الف - اصالت اثر.^{۲۱}

ب - ابراز اثر در صورت مادی.^{۲۲}

اکنون به ترتیب به مطالعه این شرایط می‌پردازیم:

الف - اصالت اثر

۱ - مفهوم اصالت اثر

اصالت یا ابتکاری بودن اثر یکی از مفاهیم کلیدی در ادبیات کپی‌رایت است. اصیل بودن، مهم‌ترین ضابطه‌ای است که بین آثار قابل حمایت و غیرقابل حمایت در نظام کپی‌رایت تفاوت ایجاد می‌کند.

اصطلاح «اصالت اثر» در لسان کپی‌رایت، معنای متفاوت با زبان عرفی دارد: نو بودن، اختراعی بودن یا فقدان هرگونه سابقه مشابه یک اثر برای

۲۰. به نظر می‌رسد که در یک دید کلی، شرایط آثار قابل حمایت در کنوانسیون‌های بین‌المللی به دو دسته شرایط حقوقی و شرایط سیاسی قابل تقسیم است. شرایط حقوقی مشتمل بر شرایط ماهوی و شکلی، مورد توجه در نظام های ملی کپی‌رایت است که به نوعی در کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز با عنوان شرایط اجباری و گاه تخییری منعکس شده‌اند. شرایط سیاسی نیز عبارتند از تابعیت، محل نشر، اجرا، پخش، تثبیت اثر، ثبت اثر و غیره. همچنین می‌توان شرایط حقوقی را به شرایط ماهوی و شرایط سیاسی را به شرایط شکلی تعبیر کرد.

21. Originality.

22. Expression.

اصیل محسوب شدن آن اثر لازم نیست، بلکه اثر باید به گونه‌ای باشد که از مؤلف آن نشأت گرفته باشد. رویه قضایی برخی کشورها، اصیل بودن اثر را معادل ترجمان شخصی مؤلف و نشأت گرفته از او تعریف کرده‌اند. بنابراین، به لحاظ نظری، دو شخص نقاش که چشم‌انداز واحدی را مشاهده می‌کنند، مشروط بر آنکه یکی از دیگری الهام نگیرد می‌توانند دو اثر و خلق اصیل غیروابسته به هم ایجاد کنند که هر دو نیز مورد حمایت کپی‌رایت قرار گیرد؛^{۲۳} یا در مورد یک واقعه تاریخی، چندین اثر ادبی یا هنری ایجاد شود یا بر اساس یک داستان ممکن است چندین اثر سینمایی ساخته شود و همه آن آثار مورد حمایت کپی‌رایت قرار گیرد.

از شرط اصالت اثر نتایجی به شرح زیر قابل استنباط است:

۱-۱ - نو بودن اثر یا صلاحیت ماهوی آن شرط نیست

یکی از تفاوت‌های بارز آثار قابل حمایت به وسیله حقوق اختراعات و مالکیت‌های ادبی و هنری آن است که برای برخورداری یک اثر از حمایت‌های مالکیت‌های ادبی و هنری کافی است آن اثر اصیل و ابتکاری بوده و صورت مادی داشته باشد. برخلاف اختراعات، نو بودن اثر ایجاد شده هیچ تأثیری در تصمیم‌گیری نسبت به اعطای کپی‌رایت به آن اثر ندارد؛ برای مثال، چنانچه فردی تصمیم به خلق یک برنامه رایانه‌ای برای پردازش Word بگیرد، از حمایت‌های کپی‌رایت برخوردار خواهد شد حتی اگر پردازشگر Word وی جدید نباشد.^{۲۴}

23. S.M Stewart, *International Copyright and Neighbouring Rights*, Second Edition (London: Butterworths, 1989), p. 50.

24. *Intellectual Property Issues in Software, Computer and Science and Telecommunications Board (SCTB)*, Washington National Academy Press, 2002, p. 24.

همچنین، بررسی صلاحیت ماهوی اثر و اینکه آیا حرف تازه‌ای در آن وجود دارد، برای برخورداری آن از کپی‌رایت لازم نیست. چنانچه اعطای حمایت‌های کپی‌رایت تنها برای آثاری که استحقاق ماهوی آن را دارند مورد شناسایی قرار گیرد، نتایج خطرناکی به دنبال خواهد داشت، زیرا به قضاوت‌هایی در مورد کیفیت زیباشناختی آثار دیگران منجر خواهد شد؛ یا اگر چنین شرطی لازم باشد در این صورت برای مثال آثار اولیه پیکاسو را نباید اصلاً قابل حمایت به وسیله کپی‌رایت دانست؛ چراکه در آن زمان تنها تعداد بسیار کمی از مردم از آثار او خوششان می‌آمد و به استعداد او پی‌نبرده بودند. بنابراین، همان‌طور که «پوییه»^{۲۵} نیز گفته است، «قانون کپی‌رایت در مورد آثار قضاوت نمی‌کند؛ نه به سبک و سنگین کردن ماهیت و محتوای اثر می‌پردازد و نه به اهمیت آن نظر دارد؛ قانون از همه آثار به‌طور چشم بسته حمایت می‌کند، اعم از اینکه کوتاه باشند یا طولانی، خوب باشند یا بد، مفید باشند یا خطرناک، محصول یا ثمره هوش و ذکاوت باشند یا ثمره فکر معمولی، از کار ساده ناشی شده باشند یا محصول کار طاقت‌فرسا باشند. هر اثر ادبی یا هنری می‌تواند از مقررات کپی‌رایت به نفع خود برخوردار شود».^{۲۶}

بنابراین، اصیل بودن اثر با نو بودن آن تفاوت دارد. از مطالعه احکام و مباحث مربوط به اصیل بودن اثر و نو بودن آن چند تفاوت بارز میان این دو مفهوم به دست می‌آید که عبارتند از:

25. Pouillet.

26. Claude Colombet, *Propriete Literaire et Artistique et Droit Voisins*, Paris, Editions Dalloz, 1997, p. 25.

اول - اصیل بودن به شکل بیان اثر برمی گردد ولی نو بودن به ماهیت اثر؛^{۲۷}

دوم - اصیل بودن در مورد آثار ادبی و هنری لازم است اما نو بودن در مورد آثار صنعتی؛^{۲۸}

سوم - اصیل بودن نشان و مشخصه یک تلاش خلاقانه است اما نو بودن به معنی فقدان مشابه یک اثر در گذشته است؛^{۲۹}

چهارم - اصیل بودن جنبه شخصی دارد ولی نو بودن جنبه نوعی دارد؛^{۳۰}

پنجم - اصیل بودن گاهی جنبه مطلق دارد و گاهی نسبی، ولی نو بودن همیشه جنبه مطلق دارد؛^{۳۱}

ششم - هر اثر نو اثر اصیل و ابتکاری نیز می باشد، اما برخی از آثار ابتکاری اثر نو نیستند.^{۳۲}

با یک مثال، تفاوت های فوق بهتر قابل درک هستند؛ دو مجسمه - ساز را در نظر بگیرید که یکی اثرش را بدون هرگونه نمونه و مدل قبلی می سازد و دیگری مجسمه اش را با تقلید از اولی درست می کند. اثر اول هم اصیل و ابتکاری است و هم نو؛ اما اثر دوم، اصیل است بدون آنکه نو باشد. در مورد مجسمه ساز اول، با ابتکار مطلق مواجه هستیم اما در مورد دومی با ابتکار نسبی. بر همین اساس، تمام آثاری که با استفاده از آثار

27. Shu Zhang, *De L'ompl au GAT*, Paris, Editions Litec, 1994, p. 77.

28. *Ibid.*

29. *Ibid.*

30. Claude Colombet, *op.cit.*, p. 27.

31. *Ibid.*, p. 27.

32. *Ibid.*, p. 28

دیگران به صورت اثر ترکیبی یا اشتقاقی ایجاد می‌شوند ابتکاری هستند اما ابتکاری نسبی. با وجود این، هر دو نوع ابتکار مورد حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرد.^{۳۳}

۲-۱ - وقایع^{۳۴} مشمول کپی‌رایت نمی‌شوند

از این شرط حقوقی که «تنها آثار اصیل از حمایت کپی‌رایت برخوردار می‌شوند» چنین استنباط می‌شود که تنها، آثاری که حتی با نوآوری بسیار اندک ایجاد می‌شوند مورد حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرند نه وقایعی که در جهان موجود هستند و کشف می‌شوند. به عبارت دیگر کپی‌رایت تنها از آثار خلق شده و اصیل و ابتکاری حمایت می‌کند و نه از آثار کشف شده. برای مثال، چنانچه شخصی واقعتی را که خود کشف کرده است توصیف کند، کار وی درخصوص آن واقعتی صرفاً کشف و ضبط بوده است و نه ایجاد یا خلق؛ در حالی که اثر اصیل از مؤلفش ناشی می‌شود. بنابراین، وی نسبت به واقعتی که کشف کرده حق انحصاری ندارد و نمی‌تواند دیگران را از استناد به واقعتی مذکور و استفاده از آن منع کند. لیکن این شخص نسبت به شیوه بیان آن واقعتی می‌تواند ادعای اصالت کرده و از حمایت کپی‌رایت برخوردار شود؛ به عنوان مثال، اگر آن واقعتی را در یک کتاب بیان کند می‌تواند نسبت به کتاب (نه مطالب داخل آن) ادعای کپی‌رایت داشته باشد. بنابراین، در مورد

33. S.M Stewart, *op.cit.*, p. 51.

34. Facts.

واقعیت‌ها به‌طور مطلق نمی‌توان کسی را که واقعیتی را کشف و بیان می‌کند از حمایت‌های کپی‌رایت محروم ساخت.^{۳۵}

با توجه به مطالب فوق، این پرسش مطرح می‌شود که آیا اخبار شبکه‌های رادیویی یا تلویزیونی را می‌توان مشمول کپی‌رایت دانست یا نه؛ زیرا، اخبار مذکور، وقایع را یافته و اعلان می‌کنند نه ایجاد.

اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه در پاسخ به این پرسش که آیا واقعیت‌ها را می‌توان با کپی‌رایت مورد حمایت قرار داد یا نه می‌گوید:^{۳۶}

«خیر، حمایت‌های کپی‌رایت شامل واقعیت‌ها نمی‌شود. هیچ‌کس نمی‌تواند در مورد واقعیت‌ها مدعی حقی شود. شخصی که واقعیت‌ها را کشف می‌کند ایجادکننده آنها نیست. واقعیت‌ها را صرفاً می‌توان کشف و ضبط کرد نه خلق. از این گذشته، واقعیت‌ها به‌خودی خود شرایط آثار ادبی یا هنری را ندارند. لیکن، شیوه بیان واقعیت‌ها ممکن است از حمایت‌های کپی‌رایت برخوردار شود».

همچنین اتحادیه مذکور در پاسخ به دو پرسش زیر که در ارتباط با گزارش‌های خبری مطرح شده‌اند چنین پاسخ داده است:

«پرسش اول - اگر واقعیت‌ها مورد حمایت کپی‌رایت قرار نمی‌گیرند، رویدادهای خبری چه وضعیتی دارند؟ آیا ایستگاههای پخش می‌توانند در مورد پخش گزارش‌های خبری مدعی حق انحصاری شوند؟

35. Kenneth P. Norwick and Jerry Simon Chasen, *An American Civil Liberties Union Handbook on the Rights of Authors, Artists, and Other Creative People*, Southern Illinois University Press, 1992, pp.10-11.

36. Asian-Pacific Broadcasting Union, *Copyright Working Party, FAQs*. At: <http://www.abu.org.my/Programme/Copyright/faq/Answer.HTM>.

پاسخ: خیر، هیچ ایستگاهی را نمی‌توان به استناد قواعد کپی‌رایت از گزارش یک خبر منع کرد. بنابراین، ایستگاه خبری می‌تواند خبر سقوط یک هواپیما را در حالی که ایستگاههای دیگر به پخش همان گزارش اقدام می‌کنند، پخش کند.

پرسش دوم - اینکه گزارش‌های خبری مورد حمایت کپی‌رایت قرار نمی‌گیرند، به معنای آن است که ایستگاههای پخش می‌توانند گزارش‌های خبری سایر ایستگاهها را به رایگان پخش کنند؟

پاسخ: خیر، شیوه «بیان اخبار» مورد حمایت قواعد کپی‌رایت قرار دارد. این قواعد از نحوه بیان گزارش خبری، شیوه گزارش آن، و سبک و طرز بیان واقعیت‌ها حمایت می‌کند. به‌طور خلاصه باید گفت کپی‌رایت از شیوه بیان گزارش خبری و نه از خود گزارش حمایت می‌کند. بنابراین، هیچ‌یک از سازمان‌های پخش نمی‌توانند از فیلم‌های خبری ایستگاههای دیگر به رایگان استفاده کنند. استثنایی که در این مورد وجود دارد استفاده از یک گزارش خبری در قالب استفاده منصفانه به‌منظور گزارش رویدادهای خبری است».

۱-۳ - نام‌ها، عناوین، واژه‌ها و عبارت‌های کوتاه اصولاً از شمول کپی‌رایت خارج هستند

برای اینکه بتوان اثری را مشمول کپی‌رایت دانست لازم است مقداری هرچند اندک از تألیف و خلاقیت در قالب بیان اصیل ادبی یا هنری وجود داشته باشد، این در حالی است که نام‌ها، عناوین، واژه‌ها و عبارت‌های

کوتاه فاقد این خصیصه هستند.^{۳۷} با وجود این، قاعده مذکور نیز مطلق نیست و اعمال آن به بررسی مورد به مورد قضایا بستگی دارد؛^{۳۸} برای مثال، اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه استعمال نام «اکسون» را موجد حق انحصاری کپی‌رایت ندانسته است. اتحادیه مذکور در پاسخ به این پرسش که آیا واژه واحد را می‌توان مورد حمایت کپی‌رایت قرار داد چنین پاسخ داده است:^{۳۹}

«احتمال اینکه یک واژه ابداعی واحد که به‌خودی خود معنایی ندارد، یک «اثر ادبی اصیل» تلقی شود بسیار کم است.»

در پرونده شرکت نفتی اکسون علیه بیمه اکسون، این شرکت وقت و تلاش زیادی را برای ابداع واژه‌ای که معرف این شرکت و شرکت‌های وابسته به آن باشد، صرف کرده بود، اما یک شرکت بیمه بدون جلب رضایت او این نام را برای خود برگزید. شرکت خواهان در دادگاه مدعی شد که اندازه یک اثر ادبی اهمیتی ندارد و تلاش مؤثری که برای انتخاب نام «اکسون» صرف شده، این نام را واجد شرایط یک اثر ادبی اصیل می‌سازد.

این استدلال پذیرفته نشد. دادگاه اعلام کرد:

«اکسون واژه‌ای است که گرچه ابداعی و از این رو نو است، لیکن معنایی ندارد و به‌خودی خود حاکی از هیچ چیز نیست ... خود این واژه یک عنوان یا نام متمایزکننده نیست و تنها وقتی که عملاً با دیگر واژه‌ها

37. Lionel Bently and Brad Sherman, *Intellectual Property Law*, Oxford University Press, 2001, p. 55.

38. Kenneth P. Norwick and Jerry Simon Chasen, *op.cit.*, p. 12 .

39. Asian-Pacific Broadcasting Union, *op.cit.*

مورد استفاده قرار بگیرد و مثلاً حاکی از نام یک شرکت یا مثلاً در مورد کالاها حاکی از یک تقابل^{۴۰} خاص باشد، معنا یا اهمیت می‌یابد».

۴-۱- قوانین، اسناد دولتی و بین‌المللی از شمول کپی‌رایت خارج هستند

قوانین اعم از مصوبات مجالس قانونگذاری و مصوبات سایر مراکز رسمی تصویب مقررات (نظیر مصوبات هیئت وزیران و شوراهای عالی حکومتی)، گزارش‌های دولتی (نظیر گزارش سازمان‌های بازرسی و محاسباتی کشور، گزارش‌های عملکرد دستگاه‌های مختلف حکومتی و شبه‌حکومتی) به دلیل تبعیت از تشریفات خاصی که بر تدوین آنها حاکم است، عاری از اصالت بوده و تولید آنها، از نظر حقوقی، به شخص یا اشخاص خاصی قابل انتساب نیست. همچنین است حکم سایر اسناد و اطلاعات دولتی که با تشریفات خاص و نه بر اساس آزادی و ابتکار عمل یک یا چند شخص خاص تهیه می‌شوند؛ برای مثال، نمونه قراردادهای دولتی یا نمونه پروپزال‌ها یا مدل‌های کاری تهیه شده توسط مراکز دولتی به دلیل فقدان اصالت قابل حمایت نیستند. همچنین است حکم اسناد و گزارش‌های بین‌المللی.

۲- اصالت اثر در کنوانسیون‌های بین‌المللی

۲-۱- اصالت اثر در کنوانسیون برن^{۴۱}

با آنکه کنوانسیون برن در خصوص اصیل بودن یک اثر به‌عنوان شرط لازم جهت برخورداری از حمایت‌های مقرر در کنوانسیون تصریحی ندارد، اما مفسران کنوانسیون مذکور معتقدند که اصیل و ابتکاری بودن اثر

40. Juxtaposition.

41. **Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works**, Paris, Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979. At: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/pdf/trtdocs_wo001.pdf.

در مفهوم موسع آن یکی از شرایط اجباری آثار قابل حمایت در کنوانسیون برن می‌باشد.^{۴۲} بر این اساس، هر نوع محصول اصیل ادبی، علمی و هنری، همانند کتاب، رساله، آثار ادبی و موسیقی و آثار سینماتوگرافیک، نقاشی‌ها، طراحی‌ها، عکاسی‌ها، مجسمه‌سازی‌ها و معماری‌ها مورد حمایت این کنوانسیون هستند. کنوانسیون برن، در بندهای سه و پنج ماده ۲ و بند یک ماده ۱۴ مکرر خود، آثاری را که بر مبنای آثار اصیل دیگران ساخته می‌شوند مورد حمایت قرار داده و آنها را نیز به نوبه خود و در حد کاری که برای پدیدآوردن آنها صورت گرفته است قابل حمایت دانسته است. ترجمه‌ها، شرح و تعلیق بر آثار دیگران و سایر آثاری که برای ایجاد آنها از آثار دیگران کمک گرفته می‌شود (بند سه ماده ۲)، همچنین آثاری که از جمع‌آوری آثار ادبی یا هنری دیگران پدید می‌آیند، نظیر دایرةالمعارف‌ها و گلچین‌های ادبی و هنری (بند پنج ماده ۲) و آثار سینماتوگرافیک هرچند که با استفاده از آثار ادبی یا هنری دیگران ساخته شده باشند (بند یک ماده ۱۴ مکرر) آثار اصیل شناخته شده و قابل حمایت اعلام شده‌اند.

۲-۲ - اصالت اثر در کنوانسیون رم^{۴۳}

موضوع کنوانسیون رم، حقوق وابسته است^{۴۴} که به حقوق ناشی از اجرا، تولید و پخش آثار دیگران اطلاق می‌شود. این کنوانسیون بر مبنای

42. Shu Zhang, *De Eompl au GAT, op.cit.*, 1994, pp. 76- 80.

43. **International Convention for the Protection of Performers , Producers of Phonograms and Broadcasting Organisations**, Done at Rome on October 26, 1961. At: <http://www.wipo.int/clea/docs/en/wo/wo001en.htm>.

اصول و مفاهیم موجود در نظام کامن لا تهیه و تصویب شده است. به همین دلیل، کشورهای نظام کامن لا، تفاوت چندانی میان حقوق پیش‌بینی شده در این کنوانسیون و حقوق ناشی از کپی‌رایت مشاهده نمی‌کنند و اصطلاح «کپی‌رایت» را در مورد آثار مشمول کنوانسیون مذکور نیز به کار می‌برند. لیکن کشورهای نظام حقوق‌نویسته به دلیل تفاوت‌های اساسی که میان حقوق پیش‌بینی شده در این کنوانسیون و حقوق موسوم به «حقوق مؤلف» مشاهده می‌کنند از عنوان «حقوق وابسته یا مجاور» برای تسمیه حقوق پیش‌بینی شده در کنوانسیون رم استفاده می‌کنند؛ برای مثال، قانون کپی‌رایت انگلستان و امریکا تحت یک عنوان «کپی‌رایت» از همه حقوق ناشی از آن سخن گفته‌اند، ولی قانون مالکیت‌های فکری فرانسه در کتاب نخست از «حقوق مؤلف» و در کتاب دوم از «حقوق مجاور حقوق مؤلف» سخن گفته است.

در کنوانسیون رم، برای برخورداری یک اثر از حمایت‌های پیش‌بینی شده در کنوانسیون لازم نیست که آن اثر، اصیل و ابتکاری باشد، زیرا مبنای این حقوق، نه حمایت از شخصیت پدیدآورندگان آثار بلکه حمایت از سرمایه‌گذاری در تولید و پخش آثار دیگران است. به همین دلیل، در کنوانسیون رم نیز متأثر از آنچه در قوانین امریکا و انگلستان مذکور است، اصیل و ابتکاری بودن اثر در زمره شرایط آثار قابل حمایت موضوع کنوانسیون ذکر نشده است.^{۴۵}

44. Related Rights.

45. S.M. Stewart, *op.cit.*, pp .190-192.

۳-۲ - اصالت اثر در موافقت‌نامه تریپس (TRIPS)^{۴۶}

بعد از کنوانسیون رم، موافقت‌نامه تریپس در زمره مهم‌ترین اسناد بین‌المللی راجع به حمایت از مالکیت‌های فکری از جمله کپی‌رایت می‌باشد. ماده ۹ موافقت‌نامه تریپس در مورد شرایط آثار قابل حمایت به مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن ۱۹۷۱ و ضمیمه آن ارجاع داده و بدین طریق، اصیل بودن را در زمره شرایط آثار قابل حمایت اعلام کرده است.

۴-۲ - اصالت اثر در عهدنامه کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری^{۴۷}

در مقدمه عهدنامه WIPO اعلام شده است که هدف از آن حمایت از حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری است تا با وجود کنوانسیون‌های پیشین در مورد حمایت از کپی‌رایت، قواعد بین‌المللی جدیدی جهت حمایت مؤثر و متحدالشکل از کپی‌رایت ارائه شود و به منظور پاسخگویی به پرسش‌هایی که در پرتو تحولات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژیک مطرح شده‌اند تفاسیر برخی قواعد موجود روشن‌تر شود.

در ماده ۱ این عهدنامه اعلام شده است که عهدنامه مذکور، یک موافقت‌نامه خاص در چارچوب ماده ۲۰ کنوانسیون برن است^{۴۸} و هیچ

46. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. At: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1995/38.html>.

47. WIPO Copyright Treaty, adopted in Geneva on December 20, 1996. At:

http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/pdf/trtdocs_wo033.pdf.

۴۸. ماده ۲۰ کنوانسیون برن که مبنای تصویب این عهدنامه قرار گرفته است، می‌گوید: «کشورهای عضو اتحادیه برن این حق را برای خود محفوظ می‌دارند که موافقت‌نامه‌های خاصی را بین خود منعقد سازند، مشروط بر آنکه این موافقت‌نامه‌ها، حقوقی بیش از آنچه در کنوانسیون برن پیش‌بینی شده است به پدیدآورندگان اعطا کند یا حاوی مقرراتی باشد که در تخالف با مقررات کنوانسیون برن نباشند ...».

ارتباطی با دیگر عهدنامه‌ها ندارد و حقوق و تعهدات ناشی از دیگر عهدنامه‌ها را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد.

عهدنامه سازمان جهانی مالکیت‌های فکری، همانند موافقت‌نامه تریپس اعلام کرده است که طرف‌های متعاقد باید مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن و ضمیمه آن را رعایت کنند (بند ۴ ماده ۱).

۳- اصالت اثر در حقوق تطبیقی

۳-۱- کشورهای اروپایی

به‌طور کلی، نظر غالب کشورهای اروپایی آن است که تنها آثاری از طریق کپی‌رایت قابل حمایت هستند که اصیل باشند، لیکن در مورد ضابطه و معیار شناسایی اصالت اثر وحدت‌نظر وجود ندارد و در نتیجه، تعریف این ضابطه، در قوانین ملی و رویه قضایی این کشورها متفاوت است. همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد، برای اینکه اثری اصیل تلقی شود کافی است ذره‌ای از صبغه ابراز شخصیت در آن وجود داشته باشد و نوع اثر، محتوا و شیوه بیان آن مهم نیست.

در حقوق آلمان، ضابطه اصالت اثر را با «خلق فکری شخصی»^{۴۹} برابر دانسته‌اند.^{۵۰} ماده ۲ قانون کپی‌رایت آلمان^{۵۱} پس از ذکر برخی از مصادیق بارز آثار قابل حمایت، در پایان فهرست مصادیق، اعلام می‌کند که

49. Personal Intellectual Creation.

50. Strawel, *Droit d'auteur et Copyright*, Bruylant Brussels, 1993, p. 438.

51. **Germany, Law on Copyright and Neighboring Rights** (Copyright Law), Text of September 9, 1965, as last amended by the Law of July 16, 1998. At: <http://www.wipo.int/clea/en/fiche.jsp?uid=de080>.

تولیدات فکری شخصی به تنهایی مورد حمایت این قانون هستند؛ یعنی لازم نیست یک اثر فکری حتماً در یکی از مقوله‌های آثار قابل حمایت مذکور در قانون قرار گیرد تا قابل حمایت باشد.

ماده ۶ قانون کپی‌رایت ایتالیا^{۵۲} نیز مقرر می‌دارد، حمایت کپی‌رایت به آن دسته از آثار خلق شده تعلق می‌گیرد که محصول یک تلاش فکری باشند.

همچنین، در حقوق انگلستان نیز شرط حمایت از برخی آثار، اصیل بودن آنها است و منظور از اصیل بودن آن است که اثر باید از مؤلفش ناشی شود؛ بدین‌سان که حاصل میزان قابل توجهی از مهارت، تجربه یا صنعتی باشد که مؤلف آن به‌کار برده است.^{۵۳} با وجود این، بخش دوم قانون کپی‌رایت مصوب ۱۹۸۸ انگلستان^{۵۴} که به موضوع کپی‌رایت و آثار قابل حمایت پرداخته است، در مورد برخی آثار، اصیل بودن آنها را لازم ندانسته است. هدف از این اقدام قانونگذار حمایت از اشخاص سرمایه‌گذار در بنگاههایی است که آثار مؤلفان را در اشکالی که به‌لحاظ تجاری قابل بهره‌برداری هستند نگهداری می‌کنند (دارند). در این کشور، صداهای ضبط شده، فیلم‌ها، برنامه‌های کابلی و پنخ‌های صوتی یا صوتی - تصویری آثار در زمره موضوعاتی هستند که مورد حمایت

52. **Itali, Copyright Statute**, Law N.633 of April 22, 1941, as amended up to November 16, 1994. At:

http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/it/it001en.pdf.

53. **University of London Press V University Tutorial Press (1916); Cornish Material in Intellectual Property**, Oxford, 1990, p. 213.

54. **United Kingdom, Copyright, Designs and Patents Act 1988 (C. 48)**. At: http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/gb/gb019en.pdf.

کپی‌رایت قرار می‌گیرند، بدون آنکه اصیل باشند. در حقوق فرانسه نیز اصیل و ابتکاری بودن اثر گرچه صریحاً در قانون مالکیت‌های فکری ذکر نشده است، ولی توسط رویه قضایی و دکترین مورد پذیرش واقع شده است.^{۵۵}

در دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا نیز که درصدد تعریف و تعیین شرایط کپی‌رایت در برخی آثار برآمده است، اصیل بودن اثر مورد پذیرش قرار گرفته و از آن به «خلق فکری مؤلف» تعبیر شده است؛ برای مثال، دستورالعمل راجع به «هماهنگ‌سازی مدت حمایت از کپی‌رایت و برخی حقوق وابسته به آن»^{۵۶} مقرر می‌دارد که فونوگرام‌ها در صورتی اصیل تلقی می‌شوند که «مخلوق فکری خود مؤلف» باشند. همین‌طور، دستورالعمل‌های مربوط به حمایت از برنامه‌های رایانه‌ای^{۵۷} و حمایت قانونی از پایگاه‌های داده‌ها^{۵۸}، از همین عبارت و ضابطه برای تعریف اصیل بودن اثر استفاده می‌کنند. پیش‌بینی می‌شود که این ضابطه راهبرد آتی اتحادیه در تعریف اصالت آثار مشمول کپی‌رایت باشد.

55. Claude Colombet, *op.cit.*, pp. 27-28; S.M. Stewart, *op.cit.*, p. 375.

56. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the **Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society**. At:

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnum doc&numdoc=32001L0029&model=guichett&lg=en.

57. **Council Directive 91/250/EEC of 14 May 1991 on the legal protection of computer Programs**. At:

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEX num doc&numdoc=31991L0250&model=guichett&lg=en.

58. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the Legal Protection of Databases. At:

<http://www2.sims.berkeley.edu/courses/is205/s06/Readings/EU%20Directive%20on%20Databases.doc>.

۲-۳ - ایالات متحده امریکا و کانادا

در قانون کپی‌رایت امریکا^{۵۹} نیز تنها از آثار اصیل حمایت شده است. برای اینکه اثری اصیل تلقی شود لازم نیست نو و بدیع باشد، بلکه حتی اگر اثری از روی اثر دیگری کپی شده باشد ممکن است اصیل شناخته شود. کافی است اثر دوم تغییرات قابل تمییزی در مقایسه با اثر اصیل اولیه داشته باشد. بنابراین، اگر اثری که وارد حوزه عمومی شده و دیگر از شمول حمایت کپی‌رایت خارج شده است، یک اثر تقلیدی با تغییرات قابل تمییز خلق شود این اثر می‌تواند از حمایت کپی‌رایت برخوردار شود.^{۶۰}

ماده ۱۰۲ قانون کپی‌رایت امریکا در مورد آثاری که به وسیله کپی‌رایت قابل حمایت هستند می‌گوید:

«حمایت کپی‌رایت در ... آثار اصیل ناشی از تألیف که در یک وسیله محسوس بیان شده باشد، وجود دارد. این وسیله ممکن است اکنون شناخته شده باشد و یا در آینده ایجاد شود و آثار بیان شده، از طریق آن وسیله، قابل دریافت، قابل تکثیر و یا به انحاء دیگر، خواه به‌طور مستقیم و خواه به کمک یک ماشین و یا وسیله، قابل انتقال و منجمله باشد.»

به اعتقاد برخی حقوقدانان امریکا، از ماده فوق چنین برمی‌آید که سه شرط عمده برای برخورداری از حمایت‌های کپی‌رایت لازم است و دادگاههای امریکا نیز در آرای مختلف خود به این سه شرط تأکید

59. At: http://www.law.cornell.edu/uscode/17/usc_sec_17_00000102----000-notes.html.

60. Strawel, *op.cit.*, p. 441.

کرده‌اند. این سه شرط عبارتند از: اصالت اثر، داشتن خلاقیت و تثبیت اثر.^{۶۱}

شرط‌های اول و دوم از این قید قانونی استخراج می‌شوند که حمایت کپی‌رایت تنها شامل آثار اصیل ناشی از تألیف می‌گردد. برای اینکه اثری، اصیل تلقی شود کافی است که یک خلق مستقل باشد و از آثار دیگران کپی نشده باشد.^{۶۲} اثر لازم نیست جدید و نو و یا منحصر به فرد باشد. برای اینکه اثری، مبتنی بر خلاقیت تلقی شود کافی است ذره‌ای از خلاقیت در آن مشاهده شود و سطح بالایی از خلاقیت لازم نیست.^{۶۳}

در حقوق امریکا برخی آثار و موضوعات، صریحاً از حمایت قانون کپی‌رایت استثنا شده‌اند، هرچند که این آثار واجد شرایط سه‌گانه اصالت، خلاقیت و تثبیت در شکل مادی باشند. به موجب قانون مذکور، عناوین، نام‌ها، عبارت‌های کوتاه و شعارها عموماً نمی‌توانند از حمایت‌های کپی‌رایت برخوردار شوند. آثار دیگری که از قلمرو کپی‌رایت استثنا شده‌اند عبارتند از سمبل‌ها یا طرح‌های خانوادگی، اشکال ساده ژئومتریکال، نامه‌نگاری یا رنگ‌کردن و آثار مشترک که در زمره اموال عمومی محسوب می‌شوند و ....

در حقوق کانادا نیز اصالت اثر برای برخورداری از حمایت کپی‌رایت لازم است. در قوانین راجع به مالکیت‌های فکری کانادا^{۶۴} تعریف خاصی از

61. Bruce A. Lehman, *op.cit.*, p. 24.

62. Pobert Schuman, **Creation d'un Produit Multimedia: Negotiation des Droits de Propriete Intellectuelle** (Center D'Etudes Europeennes , 1998), p. 10.

63. *Ibid.*, p. 25.

64. Copyright Act. At: <http://www.cb-cda.gc.ca/info/act-e.html>.

اصالت مشاهده نمی‌شود و در عمل تشخیص این ضابطه با دادگاهها است. تاکنون آرای مختلفی در محاکم این کشور صادر شده که اصالت اثر از نظر دادگاه به معنای «نشأت گرفتن اثر از پدیدآورنده» و گاه به معنای «عدم کپی‌برداری اثر از آثار دیگران» مورد توجه واقع شده است. همچنین رویه قضایی کانادا تصریح دارد که اصالت، در مورد بیان و شکل اثر لازم است نه در مورد ایده و محتوایی که در آن گنجانده شده است.⁶⁵

۳-۳- کشورهای آسیایی و آفریقایی

بند ۱ ماده ۲ قانون کپی‌رایت کره جنوبی⁶⁶ «اثر» را یک تولید خلاقانه تعریف کرده است که متصف به وصف اصالت بوده و در یکی از مقوله‌های آثار ادبی، علمی و هنری قرار می‌گیرد. قانون مذکور پس از ارائه فهرستی تمثیلی از آثار قابل حمایت (مواد ۴، ۵ و ۶)، در ماده ۷ از آثاری نام برده است که از شمول حمایت‌های کپی‌رایت خارج هستند؛ قوانین و مقررات، دستورالعمل‌های و تذکرات عمومی و سایر مطالب مشابه که توسط مؤسسات عمومی ملی یا محلی صادر می‌شوند، تصمیمات، احکام، قرارها و دستورات دادگاههای دادگستری یا محاکم شبه‌قضایی، آثاری که از گردآوری آثار مذکور تهیه شده‌اند یا ترجمه‌های آثار مذکور در صورتی

65. **Supporting Culture and Innovation: Reporter on the Provisions and Operation of the Copyright Act**, October 2002, p. 5. At: <http://strategies.ic.gc.ca/pics/rrpf/rapport92.pdf>.

66. **Republic of Korea, Copyright Act**. Act No. 3916, December 30, 1989, as last amended by Act No. 5015, December 6, 1995. At: <http://www.wipo.int/clea/docs/new/pdf/en/kr/kr001en.pdf>.

که مؤسسات عمومی ملی یا محلی، ترجمه‌کننده یا گردآورنده این آثار باشند، گزارش‌های خبری متداول که انعکاس‌دهنده صرف وقایع باشند و سخنرانی‌های ارائه شده در مجالس قانونگذاری ملی یا محلی یا در جلسات علنی محاکم آثاری هستند که از شمول حمایت‌های کپی‌رایت مستثنایند.

بند ۱ ماده ۲ قانون کپی‌رایت آفریقای جنوبی^{۶۷} مقرر می‌دارد: «تنها آثار اصیل مستحق حمایت قانون هستند».

۴-۳- اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه

اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه نیز در پاسخ به این پرسش که آیا برای برخوردار شدن از حمایت‌های کپی‌رایت، اثر باید اصیل و ابتکاری باشد یا خیر، چنین پاسخ داده است:^{۶۸}

«بله، شرط برخوردار شدن از حق انحصاری کپی‌رایت اصیل بودن اثر است؛ مثلاً نمی‌توان اظهارات روزمره را از این حق برخوردار ساخت. با وجود این، معنای حقوقی اصیل بودن به خلاقیت، تازگی یا فکر بکر ارتباطی ندارد. حق انحصاری اثر ممکن است در مورد گلچین اشعار یک شخص دیگر، خبر یک روزنامه، جدول زمانی حرکت قطارها، آگهی تبلیغ دندان مصنوعی، رشته جداول ریاضی یا برنامه مسابقات فوتبال مصداق

67. South Africa, Copyright Act, 1978, (No. 98 of 1978, as amended by the respective Copyright Amendment Acts No. 56 of 1980, No. 66 of 1983, No. 52 of 1984, No. 39 of 1986, No. 13 of 1988, No. 61 of 1989 and No. 125 of 1992).

68. Asian-Pacific Broadcasting Union, *op.cit.*

پیدا کند. همچنین، یک شرکت تلویزیونی در فهرست برنامه‌های آتی خود از حق انحصاری اثر برخوردار است.»

۵-۳- اصالت اثر در حقوق ایران

در قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ در مورد برخی آثار، شرط *ابتکاری* بودن تصریح شده و در مورد برخی دیگر از مطلق اثر حمایت شده است. ماده ۱ این قانون اعلام کرده است، به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار پدید می‌آید «اثر» اطلاق می‌شود و این اثر مورد حمایت قانون است. در این ماده، ابتکار یکی از منابع ایجاد اثر به‌شمار رفته و در مورد اینکه آیا آثاری که از راه دانش یا هنر ایجاد می‌شوند *ابتکاری* بودن شرط است یا نه سخنی به میان نیامده است. در ماده ۲ نیز که اثرهای مورد حمایت قانون نام برده شده‌اند، در مورد برخی آثار همچون کتاب، رساله، جزوه، نمایش‌نامه، نوشته، شعر، ترانه، سرود، تصنیف آثار سمعی و بصری، آثار موسیقی، نقاشی و آثار تزئینی و تجسمی، پیکره و آثار معماری سخنی از *ابتکاری* بودن به‌عنوان شرط حمایت از این آثار به میان نیامده است. تنها در مورد آثار عکاسی، آثار مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه‌قالی و گلیم، آثار پدید آمده بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و آثاری که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده پدید آمده باشد از شرط *ابتکاری* بودن روش به‌کار رفته برای ایجاد اثر یا از شرط *ابتکاری* بودن اثر ایجاد شده سخن گفته شده است.

همچنین، ابتکاری بودن درخصوص نرم‌افزارهای رایانه‌ای نیز لازم دانسته شده است. ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی مواد (۲) و (۱۷) قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۳/۴/۲۱ هیئت وزیران در این باره می‌گوید: «پدیدآورنده نرم‌افزار، شخص یا اشخاصی هستند که براساس دانش و ابتکار خود کلیه مراحل مربوط اعم از تحلیل، طراحی، ساخت و پیاده‌سازی نرم‌افزار را انجام داده و کلیه نظام‌های نرم‌افزاری را در ایجاد و توسعه آن لحاظ کنند».

همچنین برخلاف آنچه درخصوص قاعده بودن عدم قابلیت حمایت از نام‌ها و عناوین گفته شد، ماده ۱۷ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مقرر می‌دارد: «نام و عنوان و نشانه ویژه‌ای که معرف اثر است، از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچ‌کس نمی‌تواند آنها را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن به ترتیبی که القای شبهه کند به‌کار برد». همین حکم در ماده ۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مورخ ۱۳۷۹ / ۱۱ / ۴ تکرار شده و «نام، عنوان و نشانه ویژه‌ای که معرف نرم‌افزار است» مورد حمایت اعلام شده و نقض‌کننده این حمایت، علاوه بر جبران خسارت، به حبس از نود و یک روز تا شش ماه و جزای نقدی از ده میلیون تا پنجاه میلیون ریال قابل محکوم خواهد بود.

ب - بیان اثر در یک صورت محسوس

۱- مفهوم بیان اثر

طبق یکی دیگر از قواعد کپی‌رایت، تنها آثاری که در صورت مادی و محسوس بیان شده‌اند مشمول حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرند و افکار، ایده‌ها و بیان‌های بسیار ناچیز افراد از شمول حمایت کپی‌رایت خارج هستند. بیان یک ایده، اشاره به یک مطلب یا بیان جزء بسیار کوچکی از یک مطلب مفصل تنها در همین حد قابل حمایت است و نمی‌تواند مانع از توسعه و گسترش آن بیان جزئی توسط سایرین شود. البته بیان اثر با ضبط و تثبیت آن در یک صورت مادی متفاوت است. بیان به هر صورت که باشد اعم از شفاهی یا مکتوب یا حتی در قالب حرکت، معتبر است. از این قاعده که «تنها آثاری که در صورت مادی و محسوس بیان شده‌اند مشمول حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرند»، دو نتیجه به دست می‌آید؛ اول آنکه اثری مورد حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرد که بیان شده باشد و دوم آنکه بیان اثر باید به صورت مادی و محسوس باشد.^{۶۹}

۱-۱- ایده‌ها و مفاهیم ذهنی^{۷۰} از حمایت کپی‌رایت برخوردار نیستند در قوانین یا رویه قضایی بسیاری از کشورهای جهان و نیز در برخی از کنوانسیون‌های بین‌المللی، ایده‌ها و مفاهیم ذهنی صریحاً از شمول حمایت مالکیت‌های ادبی و هنری خارج شده‌اند. در توجیه این امر که اکنون حالت قاعده به خود گرفته است به چند دلیل استناد شده است:

69. S.M. Stewart, *op. cit.*, p. 52.

70. Ideas and Concepts.

اول - ایده‌ها به عالم مالکیت مشترک و نه اختصاصی تعلق دارند. ایده‌ها در قلمرو اموال عمومی قرار می‌گیرند که تنها به جریان انداختن و ابراز آنها به مؤلفشان قابل استناد بوده و در همین حد نیز قابل حمایت هستند. آنها محصول کار و تلاش نیستند و غالباً در نتیجهٔ شهود و خیال و بدون زحمت به دست می‌آیند.

دوم - در مرحلهٔ ایده، خلق اثر هنوز کامل نیست، زیرا، داشتن ایده اولین مرحله از مراحل خلق یک اثر فکری است و معلوم نیست آیا آن ایده را می‌توان در عالم واقعیت پیاده و اجرا کرد یا نه^{۷۱}. زحمت و تلاشی که برای کاربردی ساختن ایده‌ها و سودمند ساختن آنها برای جامعه صورت می‌گیرد شایستهٔ حمایت و پاداش است و نه نفس داشتن یک ایده.

سوم - حمایت از ایده‌ها با توسل به نظام مالکیت‌های ادبی و هنری نتایج خطرناکی را در پی خواهد داشت،^{۷۲} زیرا مانع از اشاعهٔ دانش و ابتکارت در جامعه می‌شود. یکی از اهداف اصلی نظام مالکیت‌های ادبی و هنری آن است که به افزایش گنجینهٔ دانش عمومی و انتشار و اظهار ابتکارت در جامعه کمک کند. اگر از ایده‌ها یا از

71. Jacques Larrieu, *Idee et Propriete*(1999), p. 3. Disponible At: <http://www.univ-tlse.fr>.

72. Claude Colombet, *op.cit.*, p. 20.

محتوای دانش حمایت شود و اختیار تصمیم‌گیری درخصوص استفاده دیگران از آن در انحصار ارائه‌دهنده ایده قرار گیرد پیشرفت دانش متوقف می‌شود؛ برای مثال اگر برداشت و مفهوم ذهنی هر مؤلفی در مورد نمایش یک درام از حمایت کپی‌رایت برخوردار می‌شد اکنون دیگر انواع بازی‌ها و نمایش‌های مردمی، یا ایجاد نشده بودند و یا مورد بهره‌برداری قرار نمی‌گرفتند.

چهارم - مفاهیم ذهنی نظیر تئوری‌های ریاضی پیش از کشف هم وجود داشته‌اند و جزء واقعیت‌های جهان به‌شمار می‌روند. این مفاهیم از شخص یا سازمانی که آنها را گزارش می‌کند نشأت نمی‌گیرند.

با توجه به دلایل فوق، مشخص می‌شود که دیدگاه غالب آن است که ایده‌ها مورد حمایت نظام مالکیت‌های ادبی و هنری قرار ندارند و تنها شکل و سبک ابراز و آرایش آنها مورد حمایت است. با وجود این، در سال‌های اخیر تلاش برای حمایت از ایده‌ها افزایش یافته است و در رویه قضایی برخی از کشورها نیز این تلاش‌ها نتیجه داده است. عمده‌ترین دلایلی که برای حمایت از ایده‌ها ابراز شده است به شرح زیر است:

اول - برخی از ایده‌ها محصول مدت زمان زیادی کار و تلاش هستند؛ برای مثال، شخصی پس از مدت‌ها پژوهش راجع به یک مسئله (به‌عنوان مثال در رساله دکتری خود) به ایده‌های بکری دست می‌یابد. آیا

می‌توان گفت که این ایده‌ها قابل حمایت نیستند؟ آیا عدم حمایت از این ایده‌ها تنبیه و مجازات ارائه‌دهنده ایده است یا تشویق وی؟

دوم - خلق هر اثر فکری از مراحل تشکیل شده است. برای اینکه یک ایده بتواند شکل خارجی پیدا کند باید این مراحل را پشت سر گذارد. حال پرسش این است، آیا در هیچ‌یک از مراحل نمی‌توان از ایده حمایت کرد؟ برخی به این پرسش پاسخ مثبت می‌دهند. به اعتقاد اینان، خلق هر اثر از سه مرحله تشکیل شده است: ایده، انشاء^{۷۳} و بیان. در مرحله انشاء، می‌توان گفت که ایده شکل مادی پیدا کرده و از مؤلفش منفک شده است، زیرا از این پس، دیگران می‌توانند بر اساس شکلی که ارائه‌دهنده ایده به آن داده است آن را به‌کار گیرند. زحمت اصلی را دارنده ایده کشیده است.^{۷۴} بنابراین، هر زمان که حدود و چارچوب یک ایده مشخص شود می‌توان گفت آن ایده، هیئت و شکل مادی پیدا کرده و لذا قابل حمایت است.

سوم - علاوه بر آنچه گفته شد، امروزه، نظام مالکیت‌های ادبی و هنری به‌عنوان ابزاری برای تشویق و ترویج نوآوری و خلاقیت و انتشار دانش و فناوری به‌کار

73 . Composition.

74. Gacques Larrieu, *op.cit.*, p. 8.

می‌رود. عدم حمایت از ایده سبب می‌شود که دارندگان ایده‌های بکر با استفاده از سازوکارهای خاصی نظیر قراردادهای عدم افشا، به حمایت از ایده‌های خود برخیزند و جامعه را از آن ایده‌ها محروم کنند.

با توجه به آنچه درخصوص دلایل مخالفان و موافقان حمایت از ایده‌ها گفته شد می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که نمی‌توان به‌طور مطلق ایده‌ها را از نظام مالکیت‌های ادبی و هنری خارج دانست. در مورد ایده‌هایی که حاصل کار و تلاش فکری هستند و نیز ایده‌هایی که حدود آنها مشخص شده است اعمال حمایت لازم است.

۲-۱- لازم نیست بیان اثر در وسیله‌ای ضبط شود

همان‌طور که اشاره شد، بیان به هر صورت که باشد معتبر بوده و اثر بیان شده را قابل حمایت می‌سازد. بر این اساس، کلیه مخلوقات هنری نظیر مجسمه‌ها، نقاشی‌ها، آثار ادبی، عکاسی‌ها، آثار رادیو - تلویزیونی (سمعی - بصری)، برنامه‌های رایانه‌ای پایگاههای اطلاع‌رسانی و وب-سایت‌های اینترنتی مخلوقات مادی و قابل درک به وسیله حواس بوده و به همین دلیل، قابل حمایت هستند.

بدین ترتیب، همین‌که یک ایده و فکر به‌نحوی ابراز شود و صورت عینی پیدا کند از حمایت کپی‌رایت برخوردار می‌شود و دیگر لازم نیست که ایده و فکر ابراز شده در یک وسیله‌ای ثبت و ضبط شود. حتی بیان-کننده یک ایده و فکر از این حق برخوردار است که ثبت و ضبط اثرش

توسط دیگران را منع کند و یا تحت شرایط خاصی این اجازه را به فرد خاصی بدهد؛ برای مثال، شخصی که یک برنامه نمایشی در یک مکان عمومی اجرا می‌کند از این حق برخوردار است که ضبط رادیویی یا تلویزیونی اجرای خود را به‌طور کلی ممنوع کند یا در قبال دریافت مبلغ معینی و تحت شرایط خاصی آن را به تولیدکنندگان خاصی اجازه دهد. با وجود این، برخورداری از حمایت‌های مربوط به حقوق وابسته در برخی از کشورها منوط به آن است که آثار موضوع این حقوق در یک صورت مادی تثبیت شده باشند؛ برای مثال، بند (الف) ماده ۱۰۲ قانون کپی‌رایت فدرال آمریکا چنین الزامی را پیش‌بینی کرده است.

۲- شرط بیان اثر در کنوانسیون‌های بین‌المللی

۲-۱- کنوانسیون برن

از نظر کنوانسیون برن، طرح‌ها و ایده‌ها و اندیشه‌ها مادام که ابراز نشده باشند مشمول حمایت کپی‌رایت قرار نمی‌گیرند. اما، شکل ابراز ایده‌ها و افکار و طرح‌ها موضوعیت ندارد و به هر طریق که ابراز شده باشند کافی است.

بند دو ماده ۲ کنوانسیون برن در مورد شرط تثبیت اثر در اشکال مادی بدان‌گونه که برخی کشورها همانند بلژیک (در نظام حقوقی رومی ژرمنی) و آمریکا (در نظام حقوقی کامن‌لا) در مورد آثار قابل حمایت شرط دانسته‌اند، اعلام می‌دارد که کشورهای عضو اتحادیه‌ای که طبق ماده ۱ کنوانسیون ایجاد می‌شود مخیرند در قوانین داخلی خود پیش‌بینی کنند

که برخی مقوله‌های خاص آثار ادبی یا هنری قابل حمایت کپی‌رایت نیستند، مگر آنکه در یک شکل مادی تثبیت شده باشند. البته، مفهوم این بند نشان می‌دهد که در مورد همه مقوله‌های مشمول کپی‌رایت نمی‌توان تثبیت را شرط دانست.

با وجود این، برخی مؤلفان معتقدند که در مورد آثار سینما توگرافیک، کنوانسیون برن شرط تثبیت اثر را به‌طور ضمنی پذیرفته است و در واقع در زمره شرایط اجباری آثار مذکور قرار داده است و لذا کنوانسیون از این لحاظ قابل انتقاد است. از نظر این کنوانسیون، آثار سینما توگرافیک اعم از آثاری است که به‌طور سنتی به این نام موسوم شده‌اند و شامل تمام آثاری می‌شود که با یک پروسه‌ای مشابه سینما توگرافی بیان شده‌اند. لازم دانستن وجود یک پروسه که یا همان سینما توگرافی است و یا چیزی شبیه آن، دقیقاً معادل است با لازم دانستن تثبیت در مورد آثار سینما توگرافیک؛ زیرا، در صورتی که تثبیت در میان نباشد احراز اینکه پروسه‌ای به‌کار رفته است یا نه بسیار دشوار خواهد بود. نتیجه آنکه، این بند کنوانسیون با منظور بند دوم ماده ۲ در تعارض است؛ زیرا بند مذکور اعلام کرده است که تثبیت اثر در زمره شرایط اختیاری آثار قابل حمایت است و پیش‌بینی آن در مورد برخی آثار به اختیار دولت‌های متعاقد می‌باشد.^{۷۵}

نتیجه آنکه، کنوانسیون برن، همانند شرط اصالت و ابتکاری بودن اثر، ابراز و بیان را در مفهوم موسع آن به‌عنوان شرط اجباری آثار قابل حمایت

75. Irini A . Stamatoudi, *Copyright and Multimedia Works*, Cambridge University Press, 2002, p. 106.

اعلام کرده است. بند یک ماده ۲ کنوانسیون با مفروض گرفتن اینکه اثر باید بیان شده باشد تا قابل حمایت قرار گیرد، اعلام کرده است که شکل و شیوه بیان موضوعیتی ندارد. تثبیت اثر نیز به عنوان شرط تخییری در کنوانسیون پیش‌بینی شده است، ولی از ضرورت ثبت اثر سخنی به میان نیامده است.

۲-۲- موافقت‌نامه تریپس

ماده ۹ موافقت‌نامه تریپس (TRIPS) در مورد شرایط آثار قابل حمایت، به مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن ۱۹۷۱ و ضمیمه آن ارجاع داده است. طبق بند دوم ماده ۹ موافقت‌نامه مذکور، حمایت‌های پیش‌بینی شده در آن تنها به آثار بیان و ابراز شده تعلق می‌گیرد و ایده‌ها، آیین‌های کار، روش‌های عملیاتی یا مفاهیم ریاضی از شمول آن خارج هستند. بدین‌سان مشاهده می‌شود که شرایط آثار قابل حمایت به وسیله کپی‌رایت در موافقت‌نامه تریپس همان شرایط پیش‌بینی شده در کنوانسیون برن است.

۲-۳- عهدنامه کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری

عهدنامه سازمان جهانی مالکیت‌های فکری (WIPO) همانند موافقت‌نامه تریپس اعلام کرده است که طرف‌های متعاقد باید مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن و ضمیمه آن را رعایت کنند (بند ۴ ماده ۱).
ماده ۲ عهدنامه همانند بند ۲ ماده ۹ موافقت‌نامه تریپس تصریح کرده است که حمایت کپی‌رایت تنها شامل آثار بیان و ابراز شده می‌گردد و

ایده‌ها، آیین‌های کار، روش‌های عملیاتی و مفاهیم ریاضی از شمول آن خارج هستند. با وجود این، برخلاف موافقت‌نامه تریپس ماده ۳ عهدنامه طرف‌های متعاقد را موظف ساخته است که مقررات مواد ۲ تا ۶ کنوانسیون برن را با ایجاد تغییرات لازم جهت برقراری حمایت‌های پیش‌بینی شده در آن عهدنامه اعمال کنند.

۳- شرط بیان اثر در حقوق تطبیقی

۳-۱- حقوق کشورهای اروپایی

کشورهای عضو اتحادیه اروپا با توجه به اصول کلی حاکم بر کپی‌رایت، ایده‌ها و مفاهیم ذهنی را از شمول حمایت‌های آن خارج ساخته‌اند. این کشورها، یکی از شرایط آثار قابل حمایت به‌وسیله کپی‌رایت را بیان آن در یک صورت مادی اعلام کرده و تنها از مخلوقات مادی فکر انسان حمایت کرده‌اند.

ماده ۱-۱۱۱ «قانون مالکیت‌های فکری»^{۷۶} فرانسه که تحت عنوان «موضوع حقوق مؤلف» به ماهیت این حقوق پرداخته است اعلام می‌دارد: «مؤلف یک اثر فکری به‌صرف ایجاد آن اثر، از حقوق انحصاری غیرمادی و قابل استناد در برابر همگان نسبت به اثر خود برخوردار می‌شود.

76. *Loi Relative au Code de la Propriété Intellectuelle (Partie Législative)* (n° 92-597 du 1er Juillet 1992, Modifiée en Dernier Lieu par les Lois n° 94-361 du 10 Mai 1994 et 95-4 du 3 Janvier 1995). At: http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/fr/fr/fr003fr.pdf.

این حقوق متضمن خصیصه‌های نظام فکری و معنوی و همچنین خصیصه‌های نظام مالی است که در کتاب‌های اول و سوم این قانون به آنها پرداخته شده است...».

بنابراین، در حقوق فرانسه، اثر به‌صرف ایجاد و بدون رعایت هرگونه تشریفات دیگر از حمایت حقوق مالکیت‌های ادبی و هنری برخوردار می‌شود. اما چه زمانی می‌توان گفت که اثر ایجاد شده است؟ ماده ۲-۱۱۱ در پاسخ به این پرسش می‌گوید:

«اثر، ایجاد شده محسوب است به‌صرف واقعیت پیدا کردن مفهوم ذهنی مؤلف، هرچند که این واقعیت پیدا کردن ناقص باشد و اثر برای عموم منتشر نشده باشد».

حقوق کشورهای آلمان و هلند نیز وضعیتی مشابه حقوق فرانسه دارند، ولی در حقوق بلژیک برخلاف کشورهای خانواده حقوق‌نویسته، علاوه بر آنکه اثر باید بیان شده باشد و افکار و ایده‌ها مورد حمایت کپی‌رایت قرار نمی‌گیرد، تثبیت اثر نیز در زمره شرایط آثار قابل حمایت می‌باشد.^{۷۷}

در حقوق انگلستان به‌موجب قانون کپی‌رایت ۱۹۸۸ ابراز و بیان اثر، شرط عمومی آثار قابل حمایت به وسیله کپی‌رایت اعلام شده است، اما در مورد برخی آثار، علاوه بر بیان، تثبیت آن نیز شرط شده است. آثار ادبی، دراماتیک، موسیقی یا هنری علاوه بر آنکه باید اصیل و ابتکاری باشند باید در یک صورت مادی نیز تثبیت شده باشند؛ یعنی باید در یک وسیله مادی

77. Laurant Carrier et Leger Robic Richard, *Le Droit d'auteur: Notions Générales*. At: <http://www.robic.ca/publication/pdf/195-1c.pdf>.

به نحوی ثبت، ضبط یا ذخیره شده باشند و الاً پدیدآورنده آن اثر نمی‌تواند علیه دیگران تحت عنوان نقض کپی‌رایت دعوا اقامه کند. در مورد نوارهای صوتی، فیلم‌های سینما توگرافیک و نسخه منتشر شده یک اثر نیز شرط تثبیت باید مورد توجه قرار گیرد، اما در مورد برنامه‌های کابلی، پخش‌های صوتی و صوتی - تصویری و نیز آثار ایجاد شده به وسیله کامپیوتر، تثبیت، شرط مورد حمایت واقع شدن نیست.

۲-۳ - حقوق ایالات متحده امریکا و کانادا

در حقوق ایالات متحده امریکا و کانادا نیز علاوه بر آنکه اثر باید بیان شده باشد، تثبیت آن در یک صورت مادی محسوس در زمره شرایط آثار قابل حمایت به وسیله کپی‌رایت شناخته شده است که این شرط در دل خود شرط بیان را دارد، چه، اثر تا زمانی که بیان نشده باشد قابل تثبیت نیست. به موجب قانون کپی‌رایت ایالات متحده، ایده‌ها، آیین کارها، فرایندها، مفاهیم ذهنی، اصول و اکتشافات از حمایت‌های کپی‌رایت خارج هستند. در کانادا، شرط تثبیت صریحاً در قانون پیش‌بینی نشده است، اما برخی آرای قضایی بر آن اصرار داشته و معتقدند تنها آثاری به وسیله کپی‌رایت قابل حمایت است که در یک شکل مادی تثبیت شده باشند.^{۷۸} در این کشور، دادگاهها همواره بین ایده و بیان ایده تمایز قائل شده و صرفاً ابراز ایده را مشمول کپی‌رایت می‌دانند. یکی از قضات امریکا درباره این موضوع می‌گوید:

78. Supporting Culture and Innovation, *op.cit.*

«تفکیک ایده و بیان ایده، عمدتاً با این هدف صورت می‌گیرد که حق مؤلفان را نسبت به بیان اصیل خود تضمین کند و در عین حال، سایرین را تشویق کند تا بر مبنای ایده‌ها و اطلاعات بیان شده در یک اثر، فعالیت کنند و از آنها استفاده کنند. اگرچه ممکن است چنین به نظر آید که استفاده دیگران از ثمره کار مؤلفان، بدون اینکه پرداختی در قبال آن انجام دهند، غیرمنصفانه است لیکن کمک به پیشرفت علم و هنرهای سودمند، این امر را توجیه می‌کند».^{۷۹}

در مورد مفهوم تثبیت، قانون کپی‌رایت امریکا می‌گوید:

«اثر هنگامی تثبیت شده قلمداد می‌شود که محتوای آن در یک نوار ضبط صوت و یا در سایر وسایل مشابه به اندازه کافی شکل پایدار و ثابت پیدا کرده باشد، به گونه‌ای که امکان دریافت، تکثیر یا مخابره آن را به صورت‌های دیگر در خلال مدتی که عرفاً بایستی بیش از یک مدت گذرا و موقتی باشد، فراهم آورد».^{۸۰}

در ماده ۱۰۲ قانون کپی‌رایت امریکا، ظرفیت لازم برای پیشرفت‌های فنی در عرصه تثبیت آثار، پیش‌بینی شده است و تثبیت از طریق وسایل و امکانات موجود و امکاناتی که در آینده ممکن است ایجاد شوند به رسمیت شناخته شده است. شکل و شیوه وسیله به کار رفته برای تثبیت یک اثر ادبی یا هنری تقریباً نامحدود است. اثر را ممکن است در قالب «کلمات، شماره‌ها، صداها، تصاویر و شاخص‌های گرافیکی و یا سمبلیک تثبیت

79. Bruce A. Lehman, *op.cit.*, p. 34.

80. *Ibid.*, p. 25.

کرد. همچنین ممکن است محتوای یک اثر در اشکال نوشته، پرینت شده، فتوگرافیک، مگناتیک و یا سایر اشکال ثابت، تثبیت شود؛ برای مثال، دیسک‌های فلاپی، سی‌دی رام‌ها، دیسک‌های تصویری (نوری) - نوارهای دیجیتال و یا سایر وسایل ذخیره دیجیتالی، مجموعاً اشکال پایدار تثبیت آثار به‌شمار می‌روند.^{۸۱}

ارسال و مخابره یک اثر، فی‌نفسه، تثبیت آن به‌شمار نمی‌آید. البته ممکن است ارسال و مخابره یک اثر منجر به تثبیت آن شود، لکن به استناد صرف ارسال و مخابره اثر نمی‌توان مدعی تثبیت آن شد. بنابراین، ارسال‌های زنده، واجد شرط تثبیت نیستند و از طریق قانون کپی‌رایت قابل حمایت نخواهند بود، مگر آنکه در زمان ارسال، تثبیت اثر نیز انجام گرفته باشد. طبق قانون کپی‌رایت، اثری که شامل صدا، تصویر و یا هر دو می‌شود و ارسال می‌گردد تنها در صورتی تثبیت شده قلمداد می‌گردد که همزمان با ارسال آن تثبیت نیز صورت گرفته باشد.^{۸۲}

۳-۳ - نظر اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه

اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های آسیا و اقیانوسیه نیز تثبیت اثر را برای برخورداری از حمایت‌های کپی‌رایت لازم دانسته است. اتحادیه مذکور در پاسخ به این پرسش که آیا ایده‌ها و مفاهیم و طرح‌های ذهنی از حمایت کپی‌رایت برخوردارند یا خیر، چنین پاسخ داده است:^{۸۳}

81. *Ibid.*, p. 26.

82. *Ibid.*, p. 27.

83. Asian_Pacific Broadcasting Union, *op.cit.*

«بله، اما مشروط به اینکه اثر تثبیت شود، زیرا یک طرح ذهنی تا وقتی تثبیت نشده باشد، از حق انحصاری اثر برخوردار نیست، هر چند نو باشد».

اگر طرح یک داستان کوتاه به کسی داده شود و داستانی بر مبنای آن طرح نوشته شود، حق انحصاری اثر نقض نمی‌شود، زیرا حق انحصاری اثر در مورد طرح‌ها مصداق ندارد. یا در صورتی که یک نویسنده مقاله‌ای مثلاً درباره بازی گلف بنویسد، پس از نوشتن این مقاله، در زمینه نوشتن مقالات درباره گلف از حق انحصاری برخوردار نمی‌شود. حمایتی که وجود دارد، به مهارت و کاری مربوط می‌شود که در انتخاب واژه‌ها و شیوه بیان طرح‌ها صرف می‌شود.

یک قاضی انگلیسی تمایز بین طرح‌ها (که از حمایت کپی‌رایت برخوردار نیستند) و نحوه پرداخت موقعیت‌ها را (که ممکن است از این حق برخوردار باشند) چنین بیان می‌کند:

«برای اینکه تخلف اثبات شود، ضرورتی ندارد که واژه‌های گفتگو یکسان باشند: موقعیت و رویدادها، شیوه تدوین طرح‌ها و ارائه آنها ممکن است بخش اصلی کل نمایش‌نامه را تشکیل دهد و دادگاه باید ارزش نمایشی و اهمیت آن چیزی را مدنظر قرار دهد که اخذ شده است، حتی اگر این بخش در واقع بسیار کوچک باشد و البته اگر اساساً چیزی اخذ شده باشد».

از سوی دیگر طرح بنیادین دو نمایش‌نامه ممکن است یکسان باشد، اما اگر این دو نمایش‌نامه جداگانه و بر اساس طرح‌های مستقلی نوشته

شده باشند ممکن است به قدری متفاوت باشند که هیچ شباهتی به یکدیگر نداشته باشند».

۴-۳- حقوق ایران

در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ نیز از آثاری حمایت شده است که ابراز شده و صورت خارجی پیدا کرده باشند. این قانون به صورت ضمنی حمایت از ایده‌ها و مفاهیم ذهنی را از شمول حمایت خود خارج دانسته است؛ در ماده ۱ این قانون از *پدید آمدن، بیان و یا ظهور و ایجاد آثار سخن گفته شده و اماره‌ای که حاکی از حمایت از ایده‌ها و مکنونات ابتکاری باشد به چشم نمی‌خورد. برعکس، مصادیق آثار قابل حمایت که در ماده ۲ قانون مذکور نامبرده شده‌اند اماره- ای بر حمایت از آثاری است که صورت عینی و خارجی یافته و به نحوی ابراز یا بیان شده است: کتاب، رساله، جزوه، نمایش‌نامه، نوشته، شعر، ترانه، سرود و تصنیف که نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛ اثر سمعی و بصری که نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛ اثر موسیقی که نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛ نقاشی و هرگونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که بوجود آمده باشد؛ پیکره، اثر معماری و اثر عکاسی که پدید آمده باشد؛ اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالبی و گلیم، اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنر ملی پدید آمده باشد؛ اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد؛ و هرگونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.*

همچنین، تبصره ۲ ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی مواد (۲) و (۱۷) قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای به صورت روشن اعلام کرده است که «خلق عملیات نرم‌افزاری در ذهن یا بیان مخلوق ذهنی بدون اینکه برنامه‌های رایانه‌ای و مستندات و دستورالعمل‌های آن تدوین شده باشد، نرم‌افزار محسوب نمی‌شود و برای خالق آن حقوقی ایجاد نمی‌نماید».

بند دوم - ثبت اثر (شرط اختیاری)

با توجه به اینکه کپی‌رایت به محض خلق یک اثر ایجاد می‌شود، برای اینکه آن اثر تحت حمایت کپی‌رایت قرار گیرد نیازی به ثبت ندارد. اما از سوی دیگر به دلیل فقدان ثبت اجباری، اثبات اینکه اشخاص، پدیدآورنده یک اثر و در نتیجه مالک آن اثر هستند دشوار می‌گردد. به همین دلیل توصیه می‌شود که آثار مشمول کپی‌رایت نیز به طریقی ثبت شوند تا در صورت بروز هرگونه اختلاف، بتوان اثبات کرد که فلان اثر متنازع‌فیه در تاریخ فلان به ثبت رسیده است و مالک مشخصی دارد. با وجود این، نمی‌توان ثبت را به عنوان یکی از شرایط مورد حمایت کپی‌رایت واقع شدن تلقی کرد.

طبق ارزیابی سازمان جهانی مالکیت فکری از قوانین کپی‌رایت کشورهای هند، چین، ژاپن، فیلیپین، آلمان، اسپانیا، فرانسه، مجارستان، کانادا، آرژانتین، مکزیک، کلمبیا و ایالات متحده آمریکا، هیچ‌یک از کشورهای مذکور، ثبت اجباری آثار را برای حمایت از آنها لازم ندانسته‌اند. تنها در آرژانتین، ثبت اثر ملی منتشرشده برای ناشر الزامی است

و عدم ثبت سبب می‌شود وی حقوق مادی یا اقتصادی ناشی از آن اثر را از دست بدهد. در آلمان تنها آثار بی‌نام و آثار منتشرشده با نام مستعار قابل ثبت اعلام شده‌اند و این ثبت داوطلبانه بوده و تنها برای مشخص ساختن مدت حمایت از آثار مذکور کاربرد دارد. در کشورهای چین، ژاپن، فیلیپین، مجارستان، مکزیک، کلمبیا و ایالات متحده آمریکا، برنامه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه‌ای موضوع ثبت هستند. در هیچ‌یک از کشورهای مذکور، ایجاد حقوق ناشی از کپی‌رایت به ثبت اثر منوط نشده است. مهم‌ترین اثر حقوقی ثبت عبارت است از ایجاد فرض قابل رد مؤلف یا مالک بودن شخصی که اثر به نام او ثبت می‌شود و تعیین مدت دقیق حمایت از اثر ثبت شده. همین حکم در مورد ثبت حقوق وابسته جاری است.^{۸۴}

در حقوق ایران، ثبت آثار ادبی و هنری مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان اختیاری است. ماده ۲۱ قانون مذکور می‌گوید: «پدیدآورندگان می‌توانند اثر و نام و عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکزی که وزارت فرهنگ و هنر با تعیین نوع آثار آگهی می‌نماید به ثبت برسانند». لیکن ثبت نرم‌افزارهای رایانه‌ای اجباری است. ماده ۸ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان، نرم‌افزارهای رایانه‌ای در این خصوص می‌گوید، ثبت نرم‌افزارهای موضوع ماده (۱) پس از صدور تأییدیه فنی توسط شورای عالی انفورماتیک، توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

84. Survey of National Legislation in Voluntary Registration Systems for Copyright and Related Rights, Standing Committee on Copyright and Related Rights, November 9, 2005, pp. 9-12.

انجام می‌پذیرد. درخصوص اثر حقوق ثبت، ماده ۹ قانون مذکور، بدون آنکه ایجاد حقوق ناشی از اثر را به ثبت آنها منوط ساخته باشد، اعلام کرده است که «دعوای نقض حقوق مورد حمایت این قانون، در صورتی در مراجع قضایی مسموع است که پیش از اقامه دعوا، تأییدیه فنی یادشده در ماده (۸) این قانون صادر شده باشد. در مورد حق اختراع، علاوه بر تأییدیه مزبور، تقاضای ثبت نیز باید به مرجع ذیربط تسلیم شده باشد؛» یعنی اثر ثبت همانند برخی از کشورها تنها جنبه اثباتی دارد و نه ثبوتی.

نتیجه گیری

در بسیاری از تألیفات راجع به حقوق مالکیت‌های ادبی و هنری از پاره‌ای قواعد صحبت شده است، بدون آنکه مبانی و توجیحات نظری لازم برای فهم آنها ارائه شده باشد. این درحالی است که قواعد مذکور بر مبانی عمیق فلسفی و حقوقی مبتنی است و فهم و تفهیم آن قواعد بدون توجه به مبانی آنها دشوار است. شرایط اثر قابل حمایت نیز از جمله مسائلی است که ریشه در مبانی مذکور دارد ولی کمتر به آن پرداخته شده است. بر این اساس، در این تحقیق، ابتدا به اجمال به مبانی حقوق مالکیت-های فکری پرداخته شد و سپس شرایطی که بر اساس مبانی مذکور، در قوانین یا رویه قضایی کشورهای مختلف درخصوص آثار قابل حمایت ارائه شده است شناسایی شده و به دو دسته شرایط اجباری (اصیل و ابتکاری بودن، بیان و ابراز اثر) و اختیاری (ثبت اثر) تقسیم شد. تلاش

نویسنده این بوده است که دلیل وجودی این شرایط و آثار هرکدام را با توجه به مبانی حقوق مالکیت‌های فکری تبیین کند. در واقع، هدف اصلی نویسنده از تألیف این مقاله بیش از آنکه ارائه مطلب باشد، معرفی متد و روشی بوده است که به نظر می‌رسد در کشور ما برای غنا بخشیدن به ادبیات حقوقی در این حوزه نوپا و اقناع خاطر علاقمندان و منتقدان باید مورد توجه قرار گیرد.